

ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων & αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο). *Μεθοδολογικός Οδηγός για τη χρήση σχολικών βιβλίων του Γυμνασίου. Η διαπολιτισμική διάσταση στη διδασκαλία*. Επιστ. Εποπτεία Π. Ξωχέλλης. Θεσσαλονίκη, 2008.

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία Β' Γυμνασίου

(σσ. 95-99)

Μαρία Αλεξοπούλου

Διατρέχοντας τον πίνακα περιεχομένων διαπιστώνεται ότι σε σύνολο 133 σελίδων κειμένου/εικόνων/παραθεμάτων/χαρτών οι μισές μόνο αφορούν τη βυζαντινή - ελληνική ιστορία, ενώ οι άλλες μισές αναφέρονται στην ιστορία άλλων λαών, με ιδιαίτερο βάρος στους κατοίκους της ευρωπαϊκής ηπείρου. Άρα ο ορίζοντας θέασης της ιστορικής πορείας και πολιτισμικής προσφοράς των λαών είναι διευρημένος.

Η μελέτη του εγχειριδίου επιβεβαιώνει την αρχική διαπίστωση, τόσο για τη μεσαιωνική ιστορία, όσο και για τη νεότερη. Η έκθεση των γεγονότων διαπνέεται από τις αρχές της διαπολιτισμικότητας, τόσο στα κεφάλαια που αναφέρονται αμιγώς στην ιστορία άλλων λαών όσο και σε εκείνα που αφορούν στις πολιτικές - οικονομικές - πολιτιστικές σχέσεις τους τόσο με τον ελληνικό κόσμο όσο και μεταξύ τους.

Η συγκριτική μελέτη ενοτήτων πολιτιστικού περιεχομένου θα δώσει τη δυνατότητα στους μαθητές όχι μόνο να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές, αλλά θα αποτελέσει αφετηρία για περαιτέρω έρευνα στο πολιτιστικό γίνεσθαι της εξεταζόμενης ιστορικής περιόδου, οπότε και θα συμπληρωθούν οι όποιες ελλείψεις του εγχειριδίου. Ως ενδειγμένες ενότητες μπορούν να αναφερθούν τα κεφάλαια: 5.1. Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο και 6.11.3. Η καθημερινή ζωή στη Μεσαιωνική Ευρώπη. Μελετώνται και συγκρίνονται η οικογενειακή ζωή, η κατοικία, η ενδυμασία, η διατροφή, η ψυχαγωγία και άλλες παράμετροι της καθημερινότητας. Οι λέξεις κλειδιά: «οικογενειακή ζωή, σχολείο, ενδυμασία και μόδα, διατροφή, ψυχαγωγία μοναστισμός» για το Βυζάντιο, «οικογένεια, σχέσεις των δύο φύλων- αυλικός έρωτας, κατοικία-κάστρο, διατροφή, ενδυμασία, ψυχαγωγία, προσκυνήματα» για τη μεσαιωνική Δύση, προϊδεάζουν και προκαλούν για σύγκριση. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί το θέμα «κατοικία».

Βυζάντιο: «Τα σπίτια στις πόλεις οικοδομούνταν γύρω από μια κεντρική αίθουσα που τη χρησιμοποιούσαν για υποδοχή. Στο ισόγειο, τα σπίτια διέθεταν

δωμάτια με τζάκι, κουζίνα, πλυσταριό, λουτρό και ένα εικονοστάσιο ή παρεκκλήσι. Κολώνες πέτρινες ή ξύλινες στήριζαν τον επόμενο όροφο, όπου βρίσκονταν τα υπόλοιπα δωμάτια. Αντίθετα, οι φτωχοί της Κωνσταντινούπολης και των άλλων πόλεων ζούσαν σε άθλιες κατοικίες με ελάχιστες έως ανύπαρκτες ανέσεις. Σε παρόμοιες τραγικές συνθήκες ζούσαν και οι χωρικοί. Τα σπίτια τους ήταν μικρά και αποτελούνταν από ένα μοναδικό στεγασμένο χώρο, που μερικές φορές ήταν διαιρεμένος σε δύο δωμάτια. Οι πιο ευκατάστατοι ζούσαν σε διώροφα σπίτια. Το ισόγειο χρησίμευε για κοπέτσι, στάβλος και αποθήκες, ενώ στον επάνω όροφο βρίσκονταν τα δωμάτια της οικογένειας. Οι μεγαλοκτηματίες που ζούσαν στην επαρχία έμεναν μακριά από τα χωριά σε πολυτελείς επαύλεις με εσωτερικούς κήπους και στοές».

Μεσαιωνική Δύση: «Ο ρυθμός της ζωής των χωρικών προσδιορίζεται από την ανατολή και τη δύση του ήλιου και η παραμονή τους στο σπίτι είναι περιορισμένη. Το αγροτικό σπίτι κατασκευάζεται από λάσπη και άχυρο ή ξύλο. Περιλαμβάνει ένα και μοναδικό δωμάτιο με φτωχό εξοπλισμό. Παρόμοια είναι και η θέση των εργατών και των τεχνιτών στις πόλεις, οι οποίοι ζουν σε μικρά ξύλινα σπίτια ευάλωτα στη φωτιά, χωρίς χώρους υγιεινής, σε στενούς και ακανόνιστους δρόμους. Οι ευγενείς, όταν δε βρίσκονται σε πόλεμο, απολαμβάνουν μια άνετη ζωή στο κάστρο τους, που είναι σύμβολο ασφάλειας και ισχύος. Η πέτρα με την οποία είναι κτισμένα τα κάστρα αποτελεί δείγμα γοήτρου και πλούτου. Οι πλούσιοι αστοί, θέλοντας να μιμηθούν τους ευγενείς, κτίζουν τα σπίτια τους στις πόλεις με το ίδιο υλικό. Το κάστρο, καθώς ταυτίζεται με το κύρος ενός ατόμου ή μιας οικογένειας, συχνά ισοπεδώνεται, όταν ο κάτοχός του νικιέται. Παρόμοια, στην πόλη ο πλούσιος που εξορίζεται βλέπει το σπίτι του να γκρεμίζεται ή να καίγεται».

Η ερώτηση 2, σ. 103 «Επισκεφθείτε το κάστρο (βυζαντινό ή φράγκικο) της περιοχής σας. Να το περιγράψετε και να βρείτε πληροφορίες για την ιστορία του και για τα γεγονότα που σχετίζονται με αυτό» συνταιριάζει την Ανατολή με τη Δύση, το χθες με το σήμερα. Θα μπορούσε να διευρυνθεί, και να συμπεριλάβει την πολιτιστική κληρονομιά όλων των μαθητών της τάξης.

Ανάλογα μπορούν να αξιοποιηθούν τα κεφάλαια: 2.11.2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ, 5.2 - 4 Ο πολιτισμός του Βυζαντίου, Βυζαντινή Γραμματεία/ Επιστήμη και Τεχνολογία/Εικαστικές Τέχνες και Μουσική, 6.11.4. Λογοτεχνία, Επιστήμη και Τέχνη της μεσαιωνικής Ευρώπης.

Οι συγγραφείς αξιοποιούν εξίσου ελληνική και ξένη βιβλιογραφία (η άλλη άποψη) και δεν περιορίζονται μόνο σε ελληνικές ιστορικές πηγές, όπως αυτό είναι ευδιάκριτο σε όλο το εγχειρίδιο και στη συνοπτική παράθεση της βιβλιογραφίας, η οποία μπορεί να εμπλουτιστεί περαιτέρω.

Είναι εμφανές ότι βασικός στόχος είναι να κατανοηθεί η «διαφορετικότητα» και η πολιτιστική προσφορά άλλων λαών, να συνειδητοποιηθεί, από διδάσκοντες και διδασκόμενους, η αλληλεπίδραση στα πλαίσια του ιστορικού γίνεσθαι. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί η ερώτηση 3, σ. 128 «Να συγκρίνετε τις διομολογήσεις με τα εμπορικά προνόμια που παραχώρησε το Βυζάντιο στους Βενετούς ως προς τις επιπτώσεις που είχαν για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Βυζάντιο αντίστοιχα», με την επεξεργασία της οποίας συνειδητοποιεί ο μαθητής πως σε όλα τα επίπεδα δεν υπάρχουν στεγανά μεταξύ των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.

Οι τίτλοι των επιμέρους κεφαλαίων, προσεκτικά διατυπωμένοι (βλ. 1. Ι. Η μετεξέλιξη του ρωμαϊκού κράτους, 3. Ι. Παγίωση της βυζαντινής κυριαρχίας στα Βαλκάνια και στη Μ. Ασία, 4. Ι. 3. Η ενετική οικονομική διεξόδωση και το σχίσμα των Εκκλησιών, 6.1.1. Οι συνέπειες της μετανάστευσης των γερμανικών φύλων για την Ευρώπη, 7.11. Ο ελληνισμός υπό βενετική και οθωμανική κυριαρχία), προετοιμάζουν τον αναγνώστη για κατά το δυνατό αντικειμενική προσέγγιση της ιστορικής περιόδου, η οποία παρουσιάζεται με σεβασμό στην πολιτισμική ετερότητα και αναγνώριση της ισοτιμίας των πολιτισμών και του μορφωτικού κεφαλαίου κάθε λαού.

Για πρώτη φορά σε σχολικό εγχειρίδιο αφιερώνεται εκτεταμένο κεφάλαιο στον κόσμο του Ισλάμ (σ. 26 - 30). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αλληλεπίδραση ισλαμικού-αραβικού και δυτικού πολιτισμού, με παραθέματα που αντλούνται από διαφορετικές πηγές: α. «Μερικοί χριστιανοί αδελφοί μας χαίρονται τα ποιήματα και τα μυθιστορήματα των αράβων. Μελετούν τα έργα των μουσουλμάνων θεολόγων και φιλοσόφων, όχι για να αναιρέσουν το περιεχόμενό τους, αλλά για να αποκτήσουν το σωστό και κομψό αραβικό ύφος. Πού υπάρχει σήμερα ένας λαϊκός που να μπορεί να διαβάσει τα λατινικά σχόλια της Αγίας Γραφής; Οι νεαροί Χριστιανοί δεν γνωρίζουν άλλη λογοτεχνία εκτός της αραβικής. Διαβάζουν και μελετούν αραβικά βιβλία, συγκροτούν με τεράστια έξοδα ολόκληρες βιβλιοθήκες και εξυμνούν τις αραβικές συνήθειες. (H. Busley-H. Glaser-W. Hug, *Geschichtliche Weltkunde, T. 2, Φραγκφούρτη - Βερολίνο - Μόναχο 1981,2.*) β. «Ο χαλίφης Μαμμούν δημιούργησε σχέσεις με τους ρωμαίους αυτοκράτορες: τους έκανε πλούσια δώρα και τους ζήτησε να του δωρίσουν βιβλία φιλοσοφίας. Εκείνοι του έστειλαν έργα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Ιπποκράτη, του Γαληνού, του Ευκλείδη, του Πτολεμαίου κ.ά. Ο Μαμμούν διάλεξε τους καλύτερους μεταφραστές και τους ανέθεσε να μεταφράσουν αυτά τα έργα με κάθε δυνατή προσοχή. Αφού μεταφράστηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, ο χαλίφης παρακίνησε τους υπηκόους του να τα διαβάσουν και τους ενθάρρυνε να τα μελετήσουν. Έτσι στη συνέχεια της διακυβέρνησης αυτού του ηγεμόνα αναπτύχθηκε η επιστημονική σκέψη. (Σαΐντ αλ Ανταλουζί, *Οι κατηγορίες των εθνών, στο: M. Mollat, Ο Μεσαίωνας, 47.*)

Με αφορμή από τα παραθέματα, τους χάρτες και τις εικόνες, επεξεργάζεται ο μαθητής, με τη βοήθεια του δασκάλου του, την ενότητα 2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ, αφού έχει διαπιστωθεί η κατανόηση της ενότητας 1. Η εξάπλωση των Αράβων. Η σε βάθος επεξεργασία της ερώτησης 2.,σ. 28 «Προσπάθησε να εξηγήσεις το νόημα της φράσης «διάσπαση του μεσογειακού κόσμου», αφού συγκρίνεις τον πρώτο χάρτη του παρόντος βιβλίου (Το Ρωμαϊκό Κράτος επί Κωνσταντίνου Α') με το χάρτη της παρούσας ενότητας (Οι αραβικές κατακτήσεις) είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να αναγνωρίσει ο μαθητής το μέγεθος της πολιτισμικής προσφοράς των Αράβων στον πολιτισμό. Πλευρές αυτής της προσφοράς παρουσιάζονται με μορφή αφήγησης στις υποενότητες: 2.α. Η ανάπτυξη του εμπορίου «Από τα μέσα του 8^{ου} αι. οι Άραβες και οι Εβραίοι δραστηριοποιήθηκαν στο διεθνές εμπόριο...Από τα μέσα του 9^{ου} αι. ίδρυσαν εμπορικές αποικίες...Η δυναστεία των Φατιμιδών που κυριάρχησε στην Αίγυπτο κατά το 10^ο αι. ενθάρρυνε τις εμπορικές σχέσεις με τις Ινδίες δια μέσου της Ερυθράς Θάλασσας» 2.β. Γράμματα, επιστήμη και τέχνες «Τα γράμματα και οι τέχνες αναπτύχθηκαν στο Ισλάμ. Η αραβική λογοτεχνία ήταν της μόδας ακόμη και ανάμεσα στους χριστιανούς υπηκόους των αραβικών κρατών...Οι Άραβες καλλιτέχνες φιλοτέχνησαν λαμπρά έργα μικροτεχνίας ...» και 2.γ. Επίδραση του αραβικού πολιτισμού «Η Δύση επηρεάστηκε σημαντικά από τις επιστημονικές επιδόσεις του Ισλάμ. Πέραν τούτου εισήγαγαν στο Βυζάντιο και τη Δύση το χαρτί, κινεζική εφεύρεση, και πολλές καλλιέργειες .Η παρουσία πολλών αραβικών λέξεων στις ευρωπαϊκές γλώσσες δείχνει το μέγεθος της επίδρασης των Αράβων στη Δύση». Η επεξεργασία των προτεινόμενων ερωτήσεων στη σ. 30, θα συμβάλει στην ολοκληρωμένη εικόνα της σημασίας του αραβικού πολιτισμού και των επιδράσεων που άσκησε και ασκεί.

Η παράθεση πηγών, όχι μόνο ελληνικών, εικόνων και χαρτών συντελεί στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης και συμβάλλει στην αναθεώρηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων για τον «άλλο», ώστε να αναθεωρηθούν τα εθνοκεντρικά κριτήρια θέασης και να διαμορφωθεί, κατά το δυνατό, αντικειμενική αντίληψη για την ιστορία του «άλλου», χωρίς να αποσιωπάται η αλήθεια.

Οι προτεινόμενες ερωτήσεις - ασκήσεις παρέχουν ευκαιρίες για διάλογο και συνεργασία των μαθητών, αλλά και για έντονο προβληματισμό. Ενδεικτικά παραδείγματα: ερ. 1, σ. 44: «Εθνογένεση ονομάζεται η διαμόρφωση ενός έθνους. Σε τι μοιάζει η εθνογένεση των Ρώσων με αυτή των Βουλγάρων;», ερ. 1, σ. 64: «Πώς συνδέονται, σύμφωνα με το δεύτερο παράθεμα, η Φραγκοκρατία με την οθωμανική κατάκτηση στο γεωγραφικό χώρο της

Στερεάς Ελλάδος;», ερ.3. σ. 68 «Με ποιο σκεπτικό προβαλλόταν η Μόσχα ως 'Τρίτη Ρώμη';»,ερ. 2. σ. 47 «Ποιες σημερινές λέξεις προήλθαν από τους όρους *κατεπάνω* και *μάγιστρος*; Πώς είναι οι λέξεις αυτές σ' άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες;».

Το γλωσσάρι, περιορισμένης έκτασης, διαμορφώνεται με ανάλογο πνεύμα, καθώς περιλαμβάνει ορολογίες ευρύτερου ενδιαφέροντος, όπως Habeas Corpus, Μεταποιητικός ή δευτερογενής τομέας παραγωγής, Υπερρεαλισμός ή Σουρεαλισμός, είναι όμως ανεπαρκές.

Οι χρονολογικοί πίνακες παρουσιάζουν ανάγλυφη την εικόνα της μελετώμενης ιστορικής περιόδου.

Αν και είναι εμφανής ο διαπολιτισμικός προσανατολισμός του εγχειριδίου, δε φαίνεται να διαμορφώνεται επαρκώς η εικόνα του βαλκανικού κόσμου και ιδιαίτερα το μέρος εκείνο που θα έδειχνε τις αλληλεπιδράσεις και θα οδηγούσε σε συναισθηματική ασφάλεια και αυτοπεποίθηση των διάφορων πολιτιστικών ομάδων, αλλά και θα καλλιεργούσε πνεύμα αλληλεγγύης.

Ακάλυπτο μένει επίσης το πολιτισμικό κεφάλαιο των «άλλων», που βρέθηκαν μετανάστες στον ευρωπαϊκό χώρο, αλλά οι χώρες καταγωγής τους είναι μακρινές, μπορεί όμως να καλυφθεί από την προσφορά των «ερευνητών» μαθητών σε συνεργασία με το δάσκαλο, καθώς δίνονται πολλές ευκαιρίες από τον τρόπο προσέγγισης της ύλης.

Ενδεχομένως, ο περιορισμός στον αριθμό των σελίδων να ευθύνεται για αυτές τις αδυναμίες.

Με δεδομένο ότι το εγχειρίδιο κινείται στο νέο πνεύμα προσέγγισης της ιστορικής - πολιτιστικής παράδοσης, μπορεί να αποτιμηθεί θετικά ως προς τη διαπολιτισμική διάσταση, στην οποία μυεί τον αυριανό πολίτη της πολυπολιτισμικής - διαπολιτισμικής κοινωνίας.